

דף הרחבות לנושא –**כבוד ועונג שבת (שיעור 5)****מצוות הבדלה**

יחידה מספר 31

❖ **קריאה חלופית במדרש****מדרש תנאים לדברים פרק ה פסוק יב**

’זכורי’ – עד שלא יכנס, להוסיף עליו מן החול בתחלתו, ’שמורי’ – משיכנס להוסיף עליו מן החול ביציאתו

מדרש זה הוא אחד המקורות לחיוב תוספת מחול על השבת, בכניסתו וביציאתו. בשיעור מקור זה הובא בכדי להראות שחז"ל והראשונים ראו בדברות האחרונות מקור העוסק ביציאת השבת, ולכן הסמ"ג הבין ש"חכרת" המחכר שם הוא המקור למצוות הבדלה. הרחבנו עוד בשאלה אם הקידוש בכניסה וההבדלה ביציאה אמורים ליצור מסגרת לשבת. יתכן והמגדל עוז מציע אפשרות אחרת מעט –

מגדל עוז הלכות שבת פרק כט הלכה א

אמרו ז"ל בפירוש זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו. לשון ’זכורי’ הוא מצות עשה, ’זכרהו בכניסתו’, שמקדשין אותו בדברים, ברמזם ז"ל שבת כלה, ולשון ’שמורי’ שייך ביציאתו, שלא ינהג בקדושת קדש מנהג חול עד שיבדילנו ויקבענו ויושיבנו על כנו

שמירת השבת נדרשה בפי חז"ל כציווי המחייב להישמר מפגיעה בקדושת השבת, זהו הציווי המורה לא לעשות מלאכה בשבת. לפי הקריאה של המגדל עוז, יתכן וההבדלה היא חלק מקיום שמירת השבת. משכנסה השבת יש להישמר מעשיית מלאכה, ושימור תלוי בכך שישנם גדרות ברורים. כשאדם יודע שאין ביכולתו לעשות מלאכה עד שיבדיל, קדושת השבת נשמרת. מכך עולה שבכדי לקיים "שמור" כראוי, יש צורך לעשות טקס שמציין את הגבול הזה. מכאן המקור למצוות הבדלה בצאת השבת. יש מקום לדון אם כוונת המגדל עוז דומה לרמב"ם, ורואה הקבלה בין הקידוש לבין ההבדלה, או שמא רואה בכך מצווה אחרת לחלוטין, אדרבה – מצווה האסורה לאיסורי שבת, ולא למצוות עשה שבה.

❖ **מחלוקת הראשונים אם נשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן**

ניתן להרחיב רבות בסוגיה זו. נתמקד במחלוקת המרכזית.

רמב"ם הלכות ציצית פרק ג הלכה ט

נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הציצית מן התורה, ומדברי סופרים שכל קטן שיודע להתעטף חייב בציצית כדי לחנכו במצות, ונשים ועבדים שרצו להתעטף בציצית מתעטפים בלא ברכה, וכן שאר מצוות עשה שהנשים פטורות מהן אם רצו לעשות אותן בלא ברכה אין ממחין בידן. /השגת הראב"ד/ ... ויש שחולק ואומר אף בברכה, ואומר שגם הברכה רשות. ומביא סעד לדבריו מפ"ק דקידושין מדרב יוסף דאמר מריש הוה אמינא מאן דאמר לי הלכה כר' יהודה דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דלא מיפקדנא ועבידנא ואם איתא דמאן דלא מיחייב לא חזי לברוכי א"כ איסורא קא עביד דאיהו בברכה קא עביד להו דאי בלא ברכה מאי יומא טבא איכא עכ"ל.

הרמב"ם פוסק שנשים יכולות לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא, אך בלא ברכה. הראב"ד חולק. ראייתו היא מהמסופר על רב יוסף (קידושין לג), שהיה סומא, ובתחילה חשב שהיותו פטור מהמצוות עדיף, שהרי מקיים את המצוות למרות שאינו מצווה. אומר הראב"ד – אילו מי שאינו מצווה, אינו מברך על המצוות, כיצד חשב רב יוסף שעדיף לקיים את המצווה, הרי את שכר הברכה הוא ודאי מפסיד! מכך מוכיח הראב"ד שגם מי שאינו מצווה, מברך. בעלי התוספות חלקו אף הם על דברי הרמב"ם, ראיותיהם ארוכות, ונסתפק באחת –

תוספות מסכת ראש השנה דף לג עמוד א

... מותרות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, אף על גב דפטורות מן דבר המצוה היא ומתעסקות בהן כמו מיכל בת כושי שהיתה גם מברכת ... ר"י ב"ר יהודה מביא ראיה דנשים מברכות על כל מצות עשה שהזמן גרמא מדאמרין (מגילה דף כג.) הכל עולה למנין שבעה ואפילו אשה ואפילו קטן, ואף על גב דאשה אינה מצווה לעסוק בתורה כדאמר בפרק קמא דקדושין (דף לד.) ובריש בכל מערבין (עירובין כז.)! ואוריית דאין זו ראיה, דברכת התורה לפני ולאחריה לאו משום תלמוד תורה, שאפילו בריך ברכת הערב נא או נפטר באהבה רבה חוזר ומברך

אם כך, הרמב"ם פוסק שנשים לא מברכות על מצוות שאינן מצוות עליהן, ובעלי התוספות והראב"ד סבורים שכן. באיזו נקודה חלקו?
בעיניים למשפט הבין שהמחלוקת היא בדיני ברכות לבטלה –

עיניים למשפט ברכות יז

ולשיטתם אזלו בזה אי ברכה שאינה צריכה היא (איסור) מן התורה ועובר ב'לא תשא' מן התורה, או שאינה אלא אסמכתא בעלמא, שדעת הרמב"ם שהוא מן התורה ... אבל התוס' והרא"ש ס"ל שבדרך ברכה, אף שהיא לבטלה, אינה אלא אסמכתא בעלמא. ע"כ ס"ל שמברכות וכמ"ש ר"ת בתו' שם

כלומר, כולם מודים שברכת הנשים היא ברכה לבטלה. השאלה היא האם ניתן להתיר להן לברך למרות שזו ברכה לבטלה.

אך מדוע שזו תהיה ברכה לבטלה, אם האישה מקיימת מצווה בסמוך לברכת המצווה?
מתוך דיון של הצ"ח (חידושי בעל הנודע ביהודה על הש"ס) בשאלה אם נשים יכולות להתפלל מוסף עולה אפשרות אחת –

צ"ח מסכת ברכות דף כו עמוד א

וכיון שעלה בידינו שתפלת מוסף אינה נוהגת בנשים מטעם שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, נדבר עתה אם הם מותרות להתפלל מוסף. ונלע"ד שהרשות בידם, לא מבעיא לדין שאנו נמשכים אחר דברי הפוסקים שהנשים יכולות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא אף שהם פטורות וכמבואר באו"ח סי' תקפ"ט סעיף ו' בהג"ה ע"ש, פשיטא שיש רשות להנשים להתפלל תפלת מוסף. אלא אפילו לדעת הרמב"ם, והיא דעת המחבר שם בשלחן ערוך, שנשים לא יברכו על מצות עשה שהזמן גרמא, מ"מ נלע"ד שמודה המחבר שיכולים להתפלל תפלת מוסף, שהרי ... הטעם שאינן מברכות שאיך יאמרו וצונו והרי לא נצטוו רק שמקיימות מעצמן, וזה שייך בברכת המצוות, אבל בתפלה לא אמרינן וצונו, אלא שברכות התפלה הם עצם המצוה עצמה, וכיון שנשים רשאות לקיים כל מצות עשה שהזמן גרמא גם תפלת מוסף רשות להן להתפלל, מ"מ חיובא ליכא עליהו לגמרי

הצ"ח אומר שכל הטעם שלא מברכות על מצוות שאינן מצוות עליהן הוא מפני שלא יכולות לומר "וצונו". ממילא בברכות בהן לא צריכה לומר "וצונו", אין בעיה שתברך. (שימו לב שלכאורה זה הפוך ממה שהובא בשיעור בשם המג"א, עיינו שם).

בקובץ שיעורים עולה כיוון אחר. הוא בוחן את היחס בין האיננו מצווה ועושה, שמקבל שכר, לבין המימרא ש"כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט". ההקשר מתחיל מבירורו של הפרשת דרכים, שכתב שהאבות הקדושים היו מצווים במצוות, אחרת נאמר עליהם "הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט"!

קובץ שיעורים בבא בתרא אות נד

ובפרשת דרכים משמע שחקר אם היו להאבות דין ישראל לענין חיוב מצות, ודברי תימה הן, שהרי לא נצטוו אלא שהיו אינן מצווין ועושיין ואף דקיי"ל כל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט, היינו, היכא שגם לאחר מתן תורה אינה מצווה ... אבל אם המעשה היא מעשה מצוה, אלא שהאדם הזה לא נצטוה אין זה נקרא הדיוט, אלא מקבל שכר כאינו מצווה ועושה, כמו נשים במ"ע שהזמ"ג שמברכות עליהן, ואין בזה משום ברכה לבטלה לדעת ר"ת, וכן האבות קודם מ"ת שידעו בנבואה שעתידין ישראל להצטוות בהן ... דמשו"ה אשה המניחה תפילין אינה עוברת בבל תוסיף, דהוי כמו איש המניח תפילין ברגלו, ולסברא זו נראה דליכא מעשה מצוה כלל כשמנחת תפילין, וא"כ אסור לה לברך כדעת הרמב"ם

הקובץ שיעורים מסביר שלפי הרמב"ם האישה המניחה תפילין בידה היא כאיש המניח תפילין על רגלו. כלומר – אין כאן מעשה מצווה כלל. לכן ברור שלא ניתן לברך, שהרי היא לא עושה את המצווה כלל!

שימו לב – מהקובץ שיעורים עולה שלפי הרמב"ם האישה לא יכולה לברך מפני שאין זה מעשה מצווה כלל. מהצ"ח עולה שלפי הרמב"ם, אמנם זהו מעשה מצווה, אך אישה אינה יכולה לברך ברכת המצוות שאינה מצווה בה מפני שהניסוח אינו נכון לגביה – היא אינה יכולה לומר "וצונו". לא ברור אם טעמו של העיניים

למשפט שראינו לעיל הוא כקובץ שיעורים או כצל"ח, מסתבר שסובר כאחד מהם, אך לשיטתו ר"ת מסכים עם הרמב"ם שהברכה אינה נכונה או אינה מתאימה, אלא שר"ת התיר לאישה לברך בכל זאת. כלומר – במה חלק ר"ת על הרמב"ם? לפי הקובץ שיעורים מסתבר שלפי ר"ת המעשה של האישה הוא אכן מצווה (כפי שנראה מיד). לפי הצל"ח מסתבר שלפי ר"ת האישה יכולה לומר "וצונו", למרות שהיא אישית לא צוותה, אבל היא צוותה כחלק מעם ישראל. לפי העיניים למשפט, ר"ת מודה שהאישה אינה מצווה, ובכל זאת מתיר לה לברך.

הרמב"ן התייחס לשיטת ר"ת ביחס למימרא שהעושה דבר שאינו מצווה נקרא הדיט -

חידושי הרמב"ן מסכת קידושין דף לא עמוד א

ומכל מקום ר"ת ז"ל תוקע עצמו בדבר זה לומר כיון דרבי יוסי ורבי שמעון סברי נשים סומכות רשות ומשמע דהלכתא כותיהו אם רצו מברכות הן, ואי קשיא והא אמרינן בירושלמי כל העושה דבר שאינו מצווה בו נקרא הדיט? התם שעושה דבר שאינו מצווה מן התורה כלל שהוא כמוסיף על התורה, אבל מי שעושה מצוות התורה כתקן, אף על פי שלא נצטווה הוא בהם כגון נשים וגוים – מקבלים עליהם שכר, שכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, והכי מסתברא מדאמרינן (ר"ה ל"ג א') אין מעכבין את הנשים מלתקוע בי"ט ואף על פי שיש בתקיעה שלא לצורך איסור שבות, ש"מ צורך מצוה היא, לפיכך אם רצו לברך אין למחות בידן, ואם תאמר היכן צונו כדאקשינן (שבת כ"ג א') לענין נר חנוכה, כיון דרשות דמצוה הוא, והקב"ה צוה במצוה זו לאנשים חובה, לנשים רשות, צונו קרינא ביה, זהו דעת ר"ת ז"ל.

מדברי הרמב"ן עולה ההיפך הגמור מדברי הקובץ שיעורים.

הרי"ד (רבנו ישעיה דטראני) כותב חידוש מפתיע -

פסקי רי"ד מסכת ראש השנה דף לג עמוד א

אין מעכבין את התינוקות מלתקוע ביום טוב, הא נשים מעכבין, משום דעברי בבל תוסיף. והתניא אין מעכבין לא את הנשים ולא את התינוקות מלתקוע ביום טוב. אמ' אביי לא קשיא הא ר' יהוד' הא ר' יוסי ור' שמע', דתניא, דבר אל בני ישראל וסמך, בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות, ר' יוסי ור' שמע' אומ' נשים סומכות רשות. פי', דנוק' בלא ברכה, אבל אם בירכו אשר קידשנו במצוותיו וציונו, גילו דעתן שלשם חובה הן עושות, ואיכא תרתי לאיסורי, חדא דעוברות בבל תוסיף, וחדא דאיכא ברכה לבטלה. אבל בלא ברכה שאין כוונתן אלא לרשות בעלמי, שרי. והוא הדין על נטילת לולב כיוצא בהן. עיין בערך ע"ה בספר המכריע.

אם האישה מקיימת את המצווה ללא הברכה, אין בכך בל תוסיף. רק אם היא מברכת היא עוברת על בל תוסיף.

לכאורה זו אמירה לא ברורה. הרי מקיימים את המצווה גם בלי הברכה. אז מדוע הברכה תשפיע על ה"בל תוסיף"?

יש לבאר שאם האישה מקיימת את המצווה ללא הברכה, היא מבינה שהיא מקיימת למרות שאינה מצווה. אך אם היא מברכת, היא קובעת שהיא מקיימת את המצווה לגמרי, חו אמירה הנוגדת את התורה, ובזה היא עוברת על בל תוסיף.

נכדו של הרי"ד חולק עליו -

פסקי ריא"ז מסכת ראש השנה פרק ד - יום טוב

הנשים מעכבין אותן מלתקוע אפילו ביום טוב שלראש השנה. ומז"ה [אומי] שאין מעכבין אותן אלא שהן מברכות על התקיעה, הואיל ומתכוונות למצוה, הן עוברות בבל תוסיף. וכן בהנחת התפילין, ובכל מצות עשה שהן פטורות עליהן. וכבר ביארתי בקונטרס הראיות שאין הנשים עוברות בבל תוסיף במצוה שלא נצטוו עליה, כמו שאין האיש עובר בבל תוסיף אם יניח תפילין במקום שאין ראוי להניח, וכמו שאין ישראל עובר בבל תוסיף אם יברך ברכת כהנים, שלא נצטוו עליה אלא הכהנים. ואעפ"כ הנשים אסורות לתקוע ביום טוב שלראש השנה אפילו בלא ברכה, הואיל ואינן מצוות בדבר, הרי יום טוב שלראש השנה כשאר ימים טובים שאסור לכל אדם לתקוע בשבתות ובימים טובים, ואפי' טלטול השופר אסור חכמים בשבת. וכן אסור לנשים להניח תפילין אפילו בלא ברכה, מפני שנראה כדרך החיצונים שעוברים על דברי חכמים, ואינם רוצים לדרוש המקראות כמותם.

❖ **האם אישה המבדילה לעצמה תברך ברכת "מאורי האש"?**

את דיני ברכת מאורי האש נלמד בשיעור הבא. אך בהקשר זה, של הבדלה לנשים, עולה השאלה אם נשים יברכו בורא מאורי האש בהבדלה שמבדילות לעצמן. כפי שנלמד בשיעור הבא, ברכה זו אינה חלק מההבדלה,

אלא תוקנה כנגד בריאת האש במוצאי השבת הראשונה. את ההבדלה ניתן לחבר למצוות "זכור". אך את "מאורי האש" לא, כפי שהסתפק בביאור הלכה –

ביאור הלכה סימן רצו ד"ה *לא יבדילו

ומסתפקנא – אפילו למי"ד דנשים חייבות בהבדלה אם חייבות בברכת הנר? דבשלמא הבדלה, אף שהוא זמן גרמא, נכללת במצוה דזכור, שהיא שייכא לשבת, וכמש"כ הרמב"ם. ואפילו למי"ד דרבנן – דומיא דקידוש תקנוה. משא"כ נר שנתקן על בריאת האור במוצאי שבת, שאינה שייכא לשבת כלל, והיא זמן גרמא, מנלן דחייבות? ואין לומר כיון שנקבעת בברכת הבדלה חדא דינא להו, דזה אינו, דהא יכולין לברך אותה בפני עצמה גם כן, וגם אין מחוייב לחזור אחר האור כדלקמן בסימן רצ"ח ס"א. ואולי כיון דלכתחלה מצווה לסדרן ביחד, חדא דינא להו. ויותר נכון לומר דאינה חייבת בברכת הנר לכו"ע

הביאור הלכה נוטה להכריע שאישה לא תברך את ברכת מאורי האש. השש"כ כתב בשם הגרש"ז שנסים יכולות לברך –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשמט) פרק ס"א הערה סט

שמעתי מהגרש"ז אויערבאך... דמסתבר שגם לדעת הבית יוסף... דנשים אין מברכות על מצוות עשה שהזמן גורם, דכל זה דוקא משום דעל מצוה כזו שאינן מצוות בה לא תיקנו חכמים ברכה, וכל שכן שאין לומר 'וְצוּנוּ', מה שאין כן בברכת 'מאורי האש' שאין אומרים 'וְצוּנוּ', וגם הברכה עצמה היא עצם המצוה, לכאורה מסתבר דכמו שמכניסות עצמן לחיוב נטילת לולב וכד' ולקבל על זה שכן כמי שאינו מצווה ועושה, כך הן יכולות להכניס עצמן במצוה זו להודות לה' זכר לבריאה שהיתה במוצאי"ק ולקבל גם על זה שכן כאינו מצווה ועושה, כי למה נפקיע אותן לגמרי מהודיה זו שהיא עצמה מצוה?

במבט ראשון דברי הגרש"ז נשמעים מפתיעים, והפוכים בדיוק מדברי המג"א. המג"א כתב שנסים אינן מבדילות מכיוון שהברכה היא עצמה המצווה. אך אם נשים לב, עיקר טענתו היא שברכת מאורי האש היא ברכת השבח, ולא שייך לומר שיש מישהו שלא יכול לשבח את הקב"ה. למרות זאת, הגרש"ז הכריע שהנשים יכולות לברך על הנר, אך לא יעשו זאת באמצע ההבדלה –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשמט) פרק ס"א סעיף כא

אישה המבדילה לעצמה... לא תברך ברכת הנר בין ברכות ההבדלה, כי הרי בעצם פטורה היא מברכה זו, ואם תברך יהיה בזה חשש להפסק בין ברכות ההבדלה, אבל יכולה היא לברכה אחר שתשתה מכוס הבדלה אך רבים מהפוסקים חלקו על כך –

שו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן מג אות ב

יש מקום להשיב גם על עצם דברי המשני"ב בזה, ולומר דאם חייבות בהבדלה בודאי חייבות איפוא גם בכל מה שחייבו ותיקנו בזה לסדרן על הכוס כולל גם ברכת הנר הציץ אליעזר טען שגם בביאור הלכה כלל לא התכוון שנסים לא יברכו מאורי האש לעצמן –

שו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן מג אות א

מה שבלוח א"י מודפס דלפי מה שכתב המשני"ב לא יברכו הנשים בעצמן מאורי האש, ומתפרש כאילו בא לקבוע שיש לנהוג בכזאת. אין להשגיח בזה, ואין לשנות מנהג הנשים שכן מברכות גם מאורי האש כשיוצא להן ההכרח להבדיל לעצמן... כי שפיר יכולות להכניס את עצמן בחיוב בזה, כשם שעושות זאת בעצם ההבדלה גם להשיטות דפטורות משום מצות עשה שהזמן גרמא... ובמשנה ברורה (בסי' רצ"ו בביאור"ה ד"ה לא) לא כתוב בכזאת. דכל מה שהמשני"ב מסתפק בזה הוא כשאיש מבדיל עבורן, ובזה הוא שמסתפק לומר דאפי' למי"ד דנשים חייבות בהבדלה שאזי יכול איש להבדיל עבורן אפילו כשכבר יצא לעצמו, מכל מקום יש להסתפק אם חייבות לפי"ז גם בברכת הנר, כי יש מקום לומר שאפי"ה בזה אינן חייבות מפני שנתקן על בריאת האור במוצאי שבת שאינה שייכת לשבת כלל ואינה נכללת במצוה דזכור שהיא שייכא לשבת, והיא ככל זמן גרמא, וממילא איש שכבר הבדיל לעצמו אינו יכול להוציאן בדומה למה שנפסק גבי תקיעת שופר /או"ח/ בסי' תקפ"ט סעיף ו' דאחר שכבר יצא לא יברך להן, זהו הכל מה שמסתפק בזה המ"ב ושמסיק שיותר נכון לומר דאינה חייבת בברכת הנר לכו"ע. ושעל כן איש שכבר יצא לא יברך להן ברכת הנר אפילו להסוברים שחייבות בהבדלה, אבל שגם הנשים בעצמן לא יברכו ברכת הנר (הן כשמבדילות לעצמן והן כששומעין ההבדלה מאיש) מזה לא מדבר המ"ב כלל, ושפיר מודה שיכולות בכל גוונא לברך מיהת בעצמן אפילו אם נאמר שזה בכלל מ"ע שהז"ג, כשם שמנהג הנשים לברך על כל מ"ע שהז"ג כנפסק ברמ"א בסי' תקפ"ט שם, ובפרט בכאן בברכת הנר שלא אומרים בלשון וצונו

הציץ אליעזר מסביר שכל ספקו של המשנ"ב היה אם איש שכבר הבדיל ובא להוציא נשים בהבדלה יברך להן מאורי האש. אך פשוט הוא שאישה המבדילה לעצמה תברך בורא מאורי האש.

הרב עובדיה הביא מקורות רבים מהם משמע שנשים מברכות ברכת מאורי האש, וכן איש המבדיל עבורן מברך. לבסוף הוא כותב –

שו"ת יביע אומר חלק ד - אורח חיים סימן כד

עכ"פ אתה הראת לדעת שכל האחרונים הנ"ל חבל נביאים אזלי ומודו דלמ"ד דנשים חייבות בהבדלה (דנקטינן כוותיה), נשים חייבות גם בברכת בורא מאורי האש. אולם ראיתי בס' משנה ברורה בביאור הלכה (סי' רצו ס"ח) שכו', ומסתפקנא אפי' למ"ד נשים חייבות בהבדלה, אם חייבות בברכת הנר ... ונוראות נפלאות על הגאון שמפלפל בזה מדנפשיה, והיאך אשתמיט מניה דברי התורת חסד והבית דוד והברכי יוסף, שמבואר להדיא בדבריהם, דלהפוסקים דס"ל דנשים חייבות בהבדלה, חייבות גם בבר' בורא מאורי האש. וכ"כ השלחן גבוה. והערך השלחן. והחכמה ומוסר. ועוד. ובפרט שהמהר"ח פלאג"י מעיד בגדלו שכן המנהג. וכן בד"ן, שהכל נכלל במצות הבדלה ... ור' היה חוזר וסודרן על הכוס להוציא אשתו וב"ב מברכת בורא מאורי האש. וכיעו"ש. וזה ברור לפע"ד. ואפי' במקום שאין מנהג יש לנשים לברך בורא מאורי האש

❖ ביאורים נוספים לנאמר בגמרא "טעה בזו ובזו"

בשיעור ראינו את לשון הגמרא –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד א

בעא מיניה רב חסדא מרב ששת: טעה בזו ובזו מהו? - אמר ליה: טעה בזו ובזו - חוזר לראש

ומחלוקת ראשונים מהי ה'טעות'.

האור זרוע כתב פירוש מפתיע –

ספר אור זרוע חלק ב - הלכות מוצאי שבת סימן צא

בעו מיניה מרב ששת טעה בזו ובזו פ"י בתפילה שלא הבדיל ובהבדלה שאמר בורא פרי הגפן ובורא עצי בשמים ובורא מאורי האש ולא אמר המבדיל בין קודש לחול והיינו טעה שאם אתה אומר לא בירך כלל לאו היינו טעה. אמר להו אם טעה בזו ובזו חוזר פ"י כשזכר שלא בירך יחזור לראש י"ח ויבדיל בתפילה ועל הכוס צריך שיסיים ואומר הבדלה בפני עצמה אבל אינו חוזר ואומר גפן ובשמים ואש שהרי כבר אמרן

כלומר, מדובר באדם שאחרי ששכח להבדיל בתפילה, בירך את ברכת היין, הבשמים והאש, ושכח לברך את ברכת המבדיל. אותו אדם יחזור על התפילה ועל ההבדלה, אך ללא ברכת הגפן הבשמים או האש, שכבר בירך.

המאירי ציטט מספר פירושים. הבאנו את המרכזי שבהם בשיעור. כאן נפרט את כל דבריו –

בית הבחירה למאירי מסכת ברכות דף לג עמוד א

טעה בזו ובזו ר"ל:

1. שהתפלל ולא הבדיל, ואכל ושתה ולא הבדיל – חוזר לשתיים, ר"ל שחוזר ומתפלל ומבדיל בה וחוזר ומבדיל על הכוס. ואף על פי שאם לא הבדיל בתפילה היה יוצא בשל כוס, עכשיו שטעה בשתייהן – חוזר לשתייהן.
 2. ומ"מ יש מפרשים שבזו אינו חוזר אלא לשל כוס שהרי טעם מבדיל וטעה בזו ובזו הכל נאמר על התפילה והם סוברים שאם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת וזכר בתוך התפילה זוכרה בהודאה שכדאי הוא ר' אליעזר לסמוך עליו בשעת שכחה ואם שכחה בשתייהם הואיל ולא סיים או שלא עקר את רגליו אינו סומך על של כוס אלא חוזר לראש ויש מפרשים לאתה חונן.
 3. ואף בזו יש חולקים לומר שאף בזו סומך על הכוס וחוזר ומבדיל על הכוס, ואף על פי שטעם, ומפרשים טעה בזו ובזו שהתפלל ושכח וזכר וסמך על של כוס ונמצא שאין לו כוס וענין השאלה מי אמרינן הואיל ואין לו כוס חוזר ומתפלל או דלמא הואיל ואידחי על סמך הכוס ונמצא שאין לו אדחי ומסיק ליה דחוזר לראש ר"ל שחוזר ומתפלל
- ומ"מ יש מי שכתב שכל שלא הזכירה בחונן הדעת אינו מזכירה עוד כלל אלא שסומך על הכוס אלא שאם אין לו כוס נראה שאומרה בעבודה ואינו צריך להפסיק ולחזור

המאירי פירש כך –

- א. אחרי שלא הבדיל בתפילה, אכל או שתה לפני הבדלה על הכוס, כפירוש הרא"ש שהובא בשיעור.
- ב. שתי הטעויות הן טעויות בתפילה. אם לא הבדיל בברכת הדעת, יש לו הזדמנויות נוספות להשלים את ההבדלה בתפילה. לפי פירוש זה, מה שנאמר בגמרא שאם שכח אינו חוזר, הכוונה היא שלא יחזור מיד לתחילת התפילה או הברכה, אלא ישלים בהמשך התפילה. אך לפי שיטה זו, ההבדלה על הכוס אינה תחליף להבדלה בתפילה!

ג. האפשרות השלישית היא האפשרות שהובאה בשיעור - שכח, ונזכר באמצע התפילה, ולא השלים, על סמך החשיבה שיש לו כוס. מכיוון שהתפלל במודעות שיש לו כוס, כבר לא חזר על תפילתו. המסקנה היא שכן.

לבסוף המאירי מביא שיטה ביחס להתנהלות של התפילה - עקרונית אם לא הבדיל בחונן הדעת, יבדיל על הכוס. אפשרות ההשלמה תוך כדי התפילה היא רק אם אין לו דרך להשלים על הכוס לאחר מכן. שימו לב שיש כאן כמה מחלוקות -

1. האם הברכה על הכוס מהווה תחליף להבדלה בתפילה? לפי האפשרות השניה - לא, לפי האחרות - כן.
2. האם מותר, או חובה, להשלים את ההבדלה תוך כדי התפילה? לפי האפשרות השניה - ודאי. לפי השיטה שבסוף - רק אם אין לו כוס. לפי האפשרויות האחרות נראה שלא.
3. המחלוקת שראינו בשיעור, אם הטעות היא טעות בהבדלה עצמה (כדברי האור זרוע) או בהלכות הסובבות (השיטה הראשונה כאן, שיטת הרא"ש והרשב"א).

❖ **מדוע מאפשרים לו להמתין רק למחר, והרי ניתן להבדיל עד יום שלישי?**

כמובן שמצווה להבדיל במוצאי שבת, ואם לא הבדיל, מבדיל בהקדם האפשרי. חלקו הראשונים עד מתי ניתן להבדיל. להלכה מקובל שיכול להבדיל עד יום שלישי -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצט סעיף ו

שכח ולא הבדיל במוצאי שבת, מבדיל עד סוף יום ג'

אם כך, מדוע נאמר אצלנו שאם לא יוכל להבדיל על כוס ביום ראשון יחזור על התפילה, הרי יכול להבדיל עד יום שלישי!

פרישה אורח חיים סימן רצד אות ו

משום דאסור לאכול עד שיבדיל, ואין דרכו של אדם להיות מתענה כל כך זמן

הפרישה אומר שמכיוון שאסור לאכול או לשתות לפני ההבדלה, לא סביר שאדם יוכל להתענות מעבר ליום אחד בהמתנה ליין להבדלה. רע"א מסביר שזה מחזיר אותנו לדין של הרא"ש!

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן רצד על שו"ע סעיף ב

ואפשר דעל ידי שלא יהיה לו כוס למחר ממילא לא יהיה צריך להתענות עיין סי' רצ"ו ס"ג **וממילא יהיה הדין דטעם קודם שהבדיל חוזר ומתפלל**

כלומר, מכיוון שלא יוכל להתענות מעבר ליום אחד, בהכרח ישתה או יאכל, וממילא דינו כמי שלא הבדיל בתפילה ואכל לפני שהבדיל על הכוס, שחזר על התפילה. ערוך השולחן הסיק מזה שהדין אינו מבוסס על הלכה קבועה לגבי יום ראשון, אלא על הסבירות שאדם יוכל להמתין ליין הבדלה לפני שיאכל או ישתה -

ערוך השולחן אורח חיים סימן רצד סעיף ח

כלומר דאם אפילו יהיה לו כוס למחר רק הוא רוצה לאכול פשיטא דצריך להתפלל ולהבדיל בתפלה אלא דאורחא דמילתא דעד יום מחר יכול להסכים בדעתו שלא לאכול

כלומר, הכוונה של הפוסקים אינה שיש דין שאם לא הבדיל בתפילה חייב להבדיל על הכוס ביום ראשון, אלא אם לא הבדיל בתפילה חייב להבדיל על הכוס לפני שיאכל או ישתה. ממילא יתכנו חריגים - אדם צמא מאוד במוצאי שבת, שלא יהיה לו יין עד מחר, יחזור על התפילה מיד, למרות שיהיה לו יין בבוקר. ואדם שיכול לצום יומיים יוכל להמתין ליין עד יום שני או שלישי, ולא יחזור על התפילה. הכל תלוי בסבירות שהאדם יוכל להמתין ליין ההבדלה בלי לאכול או לשתות.